

БИЉАНА МАРИЋ*

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ, СРБИЈА

СИНТАКСИЧКА ДЕРИВАЦИЈА: МОСТ ИЗМЕЂУ ТВОРБЕ РЕЧИ И СИНТАКСЕ (у руском језику у поређењу са српским)

Сажетак. У раду указујемо на везе које постоје између двају језичких система: творбеног и синтаксичког у руском и српском језику. Испитујући синтаксичке последице транспозиције трију основних врста речи (именица, глагола и придева) у неку другу основну врсту речи, имамо намеру да актуализујемо дати аспект изучавања језичких јединица. Тиме желимо да покажемо колико је дати приступ користан за учење страног језика, за овладавање јединицама оба нивоа, као и за њихово повезивање ради унапређивања компетенција у говорењу, писању и сл.

Кључне речи: синтаксичка деривација, творба речи, синтакса, учење руског језика као страног.

1. Синтаксичка деривација у творби речи.

Појам синтаксичке деривације први пут се среће у чувеном чланку Ј. Куриловича *Лексичка и синтаксичка деривација* (Курилович 1962). Он је одређује не само као поступак образовања једних речи од других променом синтаксичке функције, већ и као употребу једне речи с различитим секундарним синтаксичким значењима. Ово је синтаксичка деривација у ширем смислу која се, по нашем мишљењу, у великој мери преплиће с конверзијом (пошто је Курилович узимао језичка факта разних језика, а не само флективних, словенских).

Код руских аутора на употребу термина синтаксичка деривација наишли смо код Земске у њеној *Творби речи* (Современный русский язык 1989). Полазећи од Куриловичевог чланка о лексичкој и синтаксичкој деривацији, синтаксичким дериватима она проглашава следеће типове речи: девербативне и деадјективе именице и односне придеве. Код ова три типа речи нема промене лексичког значења, сматра Земска, што је предуслов за синтаксичку деривацију.

Код других дериватолога не среће се термин синтаксичка деривација, већ транспозиција. У Академијиној граматичи (РГАН 1980) транспозиција се као творбено средство помиње једино у вези са творбом именица процесуалног зна-

* e-mail: biljanav@mail.ru

чења од глагола и именица непроцесуалног значења од придева. И овде се као главна црта транспозиције помиње непромењеност лексичког значења и промена врсте речи.

Бавећи се синтаксичким дериватима у Куриловичевом поимању (у ужем смислу) Мељчук и Тополињска (Мељчук 1998; Тополињска 2003) долазе до закључака у вези са, ипак, обавезном променом лексичког значења синтаксичког деривата (ако ни због чега другог, онда због саме промене врсте речи, која повлачи за собом и промену лексичко-синтаксичког значења).

2. Белићево учење о правим и неправим речима.

Једно Белићево запажање драгоцено за наш рад тиче се поделе свих основних врста речи (именица, глагола и придева) на праве и неправе. Правим именицама он назива немотивисане именичке речи. То су било изворно немотивисане именице, било оне које су временом изгубиле везу с мотивном речју (придевом или глаголом). Неправа именица је она именица која је настала од несамосталне врсте речи, најчешће придева или глагола (*белина, чистач, копање*). Праве се, дакле, од неправих разликују по томе што су непродуктивне и немотивисане. С друге стране, Белић ставља акценат и на садржајни план правих именица. Оне, за разлику од неправих, представљају «комплекс гласова којим се обележава збир особина које чине једну претставу, а не појединачну функцију или особину...». Код неправих именица «имамо посла са носиоцима једне придевске или глаголске особине, а не са носиоцима збира особина» (Белић 1998, 43, 46). Неправе именице, додаћемо ми, посредно врше номинацију, за разлику од правих које то чине непосредно.

На сличан начин Белић врши поделу и унутар придевских речи. Праве придевске речи, и овде, имају јединство значења, функције и (специфичног, придевског) гласовног склопа. Немотивисане су и непродуктивне. Неправе придевске речи су пак мотивисане и продуктивне. Оне посредно одређују појам у самосталној функцији преко именице или глагола (*београдски, лажљив, уморан*).

Међу глаголима такође постоје прави и неправи. Код неправих је још увек актуелна, прозирна мотивациона веза с именицом или придевом (*коричити, зеленети*).

Ова Белићева подела на праве и неправе речи за нас је веома важна због више разлога. Прво је чињеница да се издвајањем правих и неправих речи боље разумева подела на врсте речи уопште, као и да се боље уочавају и разумевају категоријалносемантичке карактеристике именица, придева и глагола као врсте речи. Друга битна ствар јесте само издвајање неправих речи и многобројне инспиративне и тачне напомене у вези с њиховом природом, творбом и функцијом. Белићеве неправе именице управо и јесу оно што ми у нашем раду називамо синтаксичким дериватима. Белић не само да успоставља везу између неправих речи и правих речи које их мотивишу на творбеном и семантичком плану, већ неколико пута указује и на синтаксичке везе, тј. на чињеницу да неправа реч често садржи у себи читаву реченицу или део реченице (нпр.: *коричити* = *стављати у корице*).

3. Наше истраживање синтаксичке деривације у руском и српском језику.

Бавећи се међусобним творбено-семантичким односима трију основних врста речи (именица, глагола и придева), тачније девербативним (и глаголским) и деадјективним именицама, десупстантивним и деадјективним глаголима и десупстантивним (односким) и девербативним (и глаголским) придевима успостављали смо и актуелизовали и међусобне синтаксичке везе. Девербативну (или глаголску) именицу смо доводили у везу с мотивним глаголом и посматрали долази ли и у којој мери до наслеђивања глаголских особина. То је један синтаксички смер (смер према мотивном глаголу) који смо испитивали. Други смер (назвали смо га спољносинтаксичким) тиче се нових синтаксичких веза које остварује девербативна (или глаголска) именица у новој синтаксичкој јединици. Иста врста анализе примењена је и на остале синтаксичке деривате (в. Марић, докторска дисертација одбрањена 2010. године у Београду).

Пошли смо од става да упркос одступању од првобитног Куриловичевог тумачења синтаксичких деривата – јер је несумњива промена лексичког значења (у већој или мањој мери) – вреди бавити се датом групом речи актуелизујући њихове међусобне творбене и синтаксичке односе, а што нас доводи и до прецизнијег утврђивања лексичких односа. Чини нам се да, независно од приступа у литератури (као и од тога да ли се ради о синтаксичким дериватима с минималним семантичким променама или пак оним код којих је дошло до веће промене значења у односу на мотивну реч), треба актуелизовати дату појаву, тј. проучавати промене до којих долази на синтаксичком, семантичком плану услед транспозиције и практично, у методици учења страног језика.

Дакле, сам појам синтаксичке деривације добија ново тумачење у нашем приступу. Курилович је стављао акценат на синтаксичку функцију синтаксичких деривата, на чињеницу да не долази до промене лексичког значења, већ само синтаксичке функције, а услед промене комуникативних намера говорника. Ми под синтаксичком деривацијом подразумевамо не само, творбено гледано, групу речи која се, према својим формалнограматичким, синтаксичким и категоријалносемантичким особинама, издваја унутар врсте речи којој припада, већ и сам поступак утврђивања њиховог значења уз помоћ полазног, изходног синтаксичког модела (тачније, реконструишући полазни реченични модел).

Примери: *преписивање документа – преписивати документ*
чтение стихов Маяковским – Маяковский читает стихи

независност Западне Сахаре – Западна Сахара је независна
независимость государства – государство независимо

море се плави – море је плаво
море синее – море синее, море становится синим

Испоставља се да примењени поступак представља операцију супротну кондензацији, сажимању одређеног реченичног садржаја. С друге стране, конструкција добијена синтаксичком деривацијом је синтаксички једноставнија,

елементарнија, садржи тзв. „праву“ реч, према Белићевој класификацији, тј. творбено простију, мотивну. Синтаксичка деривација се као поступак дефинисања значења речи користи одавно у лексикографији (речничке одреднице глаголских именица упућују на глаголе, остали синтаксички деривати бивају дефинисани преко својих мотивних речи).

4. Изосемијске и неизосемијске подврсте речи и изосемијски и неизосемијски синтаксички модели код Золотове.

Категоријалносемантичке одлике врста речи узима и Золотова за критеријум поделе на изосемијске и неизосемијске подврсте речи (Золотова 1982, Золотова и др. 1998), констатујући разнородност унутар јединства без дубљег задирања у проблем значења врста речи. Полазећи управо од одступања од канонског значења дате врсте речи (девербатива и деадјектива, рецимо, од значења предметности), Золотова такве речи проглашава неизосемијским. Одавде она даље извлачи синтаксичке консеквенце: неизосемијске подврсте речи образују неизосемијске синтаксичке моделе, а изосемијске образују – изосемијске моделе (нпр. *Маша отличается застенчивостью – Маша застенчива*), а дати се модели међусобно налазе у односу синонимије.

5. Примена у настави руског језика.

Пошто смо указали на теоријске оквире бављења синтаксичком деривацијом у нашем приступу и приступу других значајних аутора, прећи ћемо на конкретне творбено-синтаксичке моделе које треба уводити почев од средњих етапа учења страног језика. Повезивање језичких нивоа (конкретно, творбе речи и морфологије са синтаксом) доприноси бољем овладавању језиком, стицању потребне стилистичке компетенције. Моделе ћемо представити базирајући их на резултатима преласка једне врсте речи у другу, дакле, као номинализације, вербализације и адјективизације. Истовремено ћемо давати и синонимске неизосемијске синтаксичке моделе, тј. оне моделе чијом кондензацијом настају модели са синтаксичким дериватима или изосемијски модели, према терминологији Золотове.

Номинализације

1. Употреба глаголских, девербативних и придевских именица у функцији главних реченичних чланова, с једне стране, и инфинитив или инфинитивна реченица, с друге стране, као синонимски еквивалент:

Разговор – это хорошо! : Разговаривать – это хорошо!

Молодость – как это прекрасно! : Быть молодым – как это прекрасно.

2. Употреба глаголских/девербативних именица у својству јединог главног члана номинативних реченица према неодређеноличним једночланим реченицама.

Там стрельба – Там стреляют.

В классе шум – В классе шумят.

У нас стирка – У нас стирают.

За дверью беготня и смех – За дверью бегают и смеются.

3. Употреба девербативних или деадјективних именица као формалних субјеката предикација с квалитативно-логичким предикатом са значењем психичког дејства.

Его назойливость раздражает меня.

Наведена реченица се састоји од две предикације, што се може експлицирати независнословеном саставном реченицом (с узрочно-последичном компонентом):

Он назойлив, и это раздражает меня.

Можемо и експлицитније дати каузативни однос:

Я раздражен, потому что он назойлив.

Могућа је употреба имена лица уместо догађајног имена (девербативом или деадјективом израженог), јер «человек склонен искать источник своих эмоций (шире – психических состояний) не только и не столько в объективной ситуации, сколько в других людях» (Арутюнова 1976, 154):

Его грубость рассердила меня.

Он рассердил меня.

Али могуће је у једној реченици изразити и име лица и име догађаја. Име лица је у таквој конструкцији онда непосредни кривац који је проузроковао емоционално стање (изражен субјектом), а узрок стања је догађај (изражен инструменталом у функцији каузатора):

Он рассердил меня своей грубостью.

4. Употреба девербативних и деадјективних именица као објеката одређених типова предиката:

– Предикати са значењем говорења и мишљења (*предупредить о поставке, заявить об уходе, сообщить о приезде*) као кондензација сложене реченице са зависном допуном:

Вам сообщили о приезде сербской делегации?

Вам сообщили о том, что сербская делегация приехала\приезжает\приедет?

Овде је потребно указати на већу информативну прецизност, на обавезно указивање на време вршења радње у личној реченици (номинализација не указује на време).

– емотивни или предикати с модалним значењем:

(...) она наслаждалась лёгкостью собственного шага, огромности обзора, дивной согласованности тела и мира, раскинувшего вокруг неё. (=она наслаждалась тем, что ее шаг был легок...)

– предикати логичке оцене (*участвовать в выполнении, способствовать в решении, подражать в движениях; убеждаться в невиновности, разувериться в искренности, разочароваться в дружбе*)

Как и всякий человек, получивший над чем-нибудь власть, я первым делом стал проверять степень ее полноты и наслаждался, убеждаясь в ее истинности.

(=убеждаясь в том, что она истинна)

*В подконтрольной Зюганову левой газете появилась скандальная статья, в которой Семигин был в открытую назван „кротом” Кремля, обвинён в **расшатывании** единства левой оппозиции, попытках купить партию (=обвинен в том, что расшатывает единство левой оппозиции)*

– перцептивни глаголи (*наблюдать за полетом птицы, следить за успехами науки; слышать скрип, чувствовать радость*)

*Мопс издавал совершенно человеческие звуки, во всяком случае мне показалось, что я **слышу сдавленное хихиканье**. = я слышу, что кто-то сдавленно хихикает*

*Алексей хочет устранить всех, кто хоть что-то **слышал о богатстве**. = кто-то слышал о том, что (х) богат*

У првој реченици, у којој уз глагол *слышать* долази објекат у акузативу без предлога (*хихиканье*), предикат има значење: примати информацију чулом слуха. Исти предикат *слышать* у другој реченици, с објектом-делиберативом израженим локативом с предлогом *о*, има значење: поседовати информацију, знати нешто из некаквих извора (који нису директни).

Када је у питању глагол *помнить*, не ради се о овако великој разлици у значењу речи, већ пре о нијанси условљеној могућношћу употребе двеју рекцијских веза: директне, беспредложним акузативом изражене (*помнить детство*) и неправне прелазне, изражене локативом с предлогом *о* (*помнить о помощи*). Розентаљ у свом приручнику *Русский язык* (Розентаљ 2005) овако објашњава значења ових двеју могућих рекција: *помнить кого-что – сохранять в памяти в полном объеме; помнить о ком-чем – в общем виде, без подробностей.*

Ако упоредимо значења глагола *слышать* и *помнить*, уочићемо да се може уопштити следеће. У случају употребе глагола с правим објектом очигледно је присуство значења потпуног обухватања објекта радњом. Употребљен с неправим објектом у локативу, глагол добија у значењу димензију непотпуности, индиректности.

– каузативни предикати са значењем каузације емотивне реакције на радњу, стање, особину: *радоваться отдыху, удивляться терпению*

меня радует отдых (то, что он отдохнет, я отдохну), меня удивляет его терпение (то, что он терпелив)

– каузативни предикати са значењем позитивног или негативног односа према радњи другог субјекта (*помочь с ремонтом; помочь выздоровлению, мешать анализу*)

помочь с ремонтом: я помогаю ему делать ремонт, ремонтировать

– предикати фазног значења каузације особине с адјективом (*придать беглость пальцам; приобретать ясность, усиливать скорость*)

– модални каузативни глаголи: *стремиться к истине, привыкнуть к порядку, приучать к труду*

Для тех, кто **стремится к созданию** совершенно фантастических пейзажей в доме, подойдёт вариант использования цветных гелей. (*стремится к тому, чтобы создать...*)

– фазни глаголи:

С тех пор внучка **прекратила общение** с бабушкой и близкой родственницей. (=перестала общаться)

Овде треба указати на замену једног фазног глагола уз номинализације другим уз глагол у инфинитиву (*браться за чтение – начать читать, заняться приготовлением чая – начать готовить чай, приступить к работе – начать работать, приняться за чтение – начать читать*).

В. о фазним глаголима уз девербативне именице у руском и српском у нашем раду Вићентић 2008.

5. Глаголи *отличаться, характеризоваться, обладать* с инструменталом деадјектива: *отличаться молчаливостью, характеризоваться профессионализмом, обладать терпеливостью* као стилска варијанта исказа с придевом у именском делу предиката с копулативним глаголом *быть – быть молчаливым, быть профессиональным, быть терпеливым*.

6. Употреба глаголских, девербативних и придевских именица у саставу предлошко-падежних конструкција с адвербијалним значењем као синонимског средства зависносложених реченица најразличитијих адвербијалних значења (временског, узрочног, условног, допусног, циљног, начинског, последичног и сл.).

Само на примеру временског адвербијалног значења показаћемо колике могућности за учење и анализу постоје.

Проста реченица – адвербијал за време		Сложена реченица – временска зависна реченица или Проста реченица са глаголским прилогом
Симултаност	<p>Во время приготовления два или три раза встряхивать посуду, но не мешать, чтобы чеснок не развалился.</p> <p>Когда соус закипит, в него влить картофельный крахмал, разведённый мадерой (при влипании нужно размешивать соус лопаткой во избежание образования комков), и довести до кипения, после чего процедить через частое сито.</p> <p>Оказалось, что звёзды вблизи центра Галактики заметно перемещаются, причём скорости их движения увеличиваются по мере приближения к центру.</p>	<p>Когда проговариваешь (блюдо), два или три раза надо встряхивать посуду...</p> <p>... когда вливаешь, ты должен размешивать соус...</p> <p>... пока вливаешь, размешивай...</p> <p>... вливая, размешивай...</p> <p>...увеличиваются, по мере того как приближаются к центру.</p>

Антериорност	Однако представление о подобных объектах возникло на несколько столетий раньше, после открытия И. Ньютоном в 1687 г. закона всемирного тяготения. По окончании песни он не откланивается , а просто убирает микрофон. Все девять суток питались мы очень умеренно, но с восходом солнца позавтракали плотно (...)	... после того как И. Ньютон открыл закон,... Окончив песню, он не откланивается... Как только он закончил песню, он не... ... когда взопло солнце, мы позавтракали
Постериорност	До встречи с ним я считал себя актёром определённых возможностей. Перед подачей на стол ещё раз послать и поперчить . Накануне открытия матча его лучшие игроки Себастьян Грожан, Фабрис Санторо и Поль-Анри Матье отправились посмотреть новый фильм о приключениях Джеймса Бонда "Умри, но в другой день".	До того как я встретил его, я считал... Пока я его не встретил... Прежде чем встретить его... Перед тем как подать (блюдо) на стол, ещё раз... Перед тем как открыть матч, Прежде чем открыть матч,

Вербализације

1. квалитативни глагол: придев у саставу предиката

Када су у питању глаголи придевског порекла у руском језику, српски говорник би требало да обрати пажњу на следеће три значењске групе глагола: 1) глаголи типа *белеть 1*, 2) глаголи типа *белеть 2* и 3) прелазни глаголи типа *белить*. Поступком синтаксичке деривације долазимо до њихових значења: *белеть 1* (*Еще в полях белеет снег*) – *Снег еще бел/белый/выглядит, кажется белым* - испољавање одређене особине; *белеть 2* (*Смотри, пятно на глазах белеет*) – *Пятно становится белым* – задобијање одређене особине. Глагол *белить* и слични прелазни глаголи имају каузативно значење „чинити белим“ (*Скамейку побелили*).

Знања из синтаксе потребна су да би се правилно разумела, а и онда и превела на српски језик реченица с предикатом који саопштава о догађају „промене боје коже“ (кожа је лагано црвенела).

Шея полковника медленно краснеет под стоячим воротничком, и краснота постепенно проступает на щеках. (= медленно становится красной)

У следећем примеру, иако наизглед сличном, предикат саопштава о стању (магла се сивела ниско изнад оловне површине мора).

Тяжёлый туман до самого основания скрывал Везувий, низко серел над свинцовой зыбью моря.

2. Други тип синтаксичке деривације с вербализацијом као резултатом јесу десупстантивни глаголи. Реченица с десупстантивним глаголом у предикату има за полазишну предикацију структуру у којој се мотивна именица налази у предикату уз семикопулативне и (ређе) пунозначне глаголе.

Указаћемо на неке групе десупстантивних глагола (в. о овоме више у Марић 2009):

– глаголи типа *столярничать, плотничать, профессорствовать* мотивисани предикацијом с мотивном именицом и глаголима типа *быть, работать*

Столярничали плотничал он всю жизнь, полдеревни его топором срублено, и скорб в домах выделан, и ничего еще с тех пор не выкинули.

– глаголи типа *бабничать, обезьяничать, акробатничать, модничать, виртуозничать, чудачить, егозить* настали од предикације с мотивном именицом и глаголом *быть кем, вести себя как* (садрже и елеменат поређења једног појма с другим)

бабничать = вести себя как бабник, быть бабником

– безлични глаголи типа *вьюжиться, пуржиться, дождить, туманить, распогодиться, морозить, моросить, вечереть* који означавају некакву природну појаву. За синониме имају творбено мотивну именицу: *вьюга, пурга, дождь...*

– прелазни глаголи типа *озвучить, обмундировать, газировать, машинизировать, телефонизировать, меблировать* имају за мотивну именицу објекат полазишне предикације

X финансировать Y = X чини то да: Y поседује Z; Z = финансы

– прелазни глаголи типа *ваксить, воциить, бронзировать, лакировать, маскировать, никелировать, гримировать, костюмировать, бронировать, бетонировать* чија мотивна именица заузима позицију инструменталног аргумента (средства)

X асфальтировать Y = X покрива Y Z-ом; Z = асфальт

Овакви случајеви су веома бројни у оба испитивана језика. У оба језика су такође могуће акузативно-инструменталне конверзије типа: *Радници стављају асфалт на пут. ↔ Радници покривају пут асфалтом.*

– прелазни глаголи типа *солить, сахарить, пломбировать, витаминизировать* с мотивном именицом од акузативног, објекатског аргумента

X перчит Y = X ставља Z у/по Y;

У односу на већ наведени тип с апсорбованим објекатским аргументом, овде је присутан и локативни.

– глаголи типа *лопатить, винтить, шпекатурить, шпаклевать, шнуровать, штамповать, торпедировать, кодировать, минировать, вакцинировать, телефонировать* с апсорбованом инструменталном компонентом

X бомбит = X делает что-то с помощью Z (Z томе и служи)

Z = бомба

*X утјужит = X *делает что-то с помощью Z (Z *томе и служи*)**

Z = утјуг

– глаголи типа *критиковать, митинговать, терроризировать, контролировать* с мотивном именицом истог значења

массажировать ← *массаж, шантажировать* ← *шантаж, гастролить* ← *гастроли*

Ова група глагола има за синониме перифрастичне конструкције с мотивном именицом у саставу предиката (у својству допуне), најчешће са семикопулативним глаголима (*делать массаж – массажировать, подвергать критике – критиковать, устраивать митинг – митинговать*).

Овде би требало указивати на још увек живе мотивационе везе десупстантивног глагола с мотивном именицом, као и на синонимске могућности изражавања истог значења.

Адјективизације

1. Овде треба обратити пажњу на употребу односних придева именског порекла као конгруентних атрибута, с једне стране, и кореспондентну именичку конструкцију у својству неконгруентног атрибута, с друге. Ради се о следећим односима:

– *градивним*: *лимонный сок, ржаной хлеб, горчичный соус, свекольный маринад, картофельный крахмал* (*сок из лимона, хлеб из ржи...*)

– *однос намене, сврхе, циља*: *зубная паста – паста для зубов, пассажирское сиденье – сиденье для пассажиров, телефонная трубка – трубка для телефона, кухонный нож – нож для кухни, орфографический словарь – словарь по орфографии, свадебное платье – платье для свадьбы, к свадьбе, на свадьбу*

– *просторни однос*: *нагрудный знак – знак на груди, ручной багаж – багаж в руке, рыночный лоток – лоток на рынке, домашний уют – уют в доме, пришкольный клуб – клуб при школе или уличный приставала – пристаёт на улицах, лесной сторож – сторожит в лесу, станционный смотритель, классный руководитель*

– *временски однос*: *весенние цветы – цветы весной, зимняя дорога – дорога зимой, летние вечера – вечера летом, вечерний звон – звон вечером, ночная Москва – Москва ночью*

– *значење средства или инструмента*: *грудное вскармливание – вскармливание грудью – (вс)кормить грудью, ручная тележка – колица која се руком покрећу, спектроскопическая диагностика – дијагностиковање се врши уз помоћ спектроскопа, телефонный разговор – разговор по телефону – разговор се обавља преко телефона, уз помоћ телефона.*

– *посесивни однос део-целина*: *виноградные листья – листья винограда, лавровый лист – лист лавра, вишнёвая косточка – косточка вишни, яичный желток – желток яйца, берёзовое полено – полено березы*

– *однос придруживања додатног појма*: *рогатый скот – скот с рогами, минеральная вода – вода с минералами, картинная галерея – галерея с картинами*

Уп.: вишневая косточка – косточка вишни, фруктовый торт – *торт фруктов, торт со фруктами.

– значење начина, вида испољавања: текстовое описание – опис у виду текста, графическое и текстовое представление – представљање у виду графичких елемената и у виду текста, компьютерная обработка – обрада компјутером

– објекатски и субјекатски однос као најређи у савременом руском језику: зубной врач – врач, лечащий зубы; сахарный завод – завод, производящий сахар и солнечный закат – солнце закатывается; головная боль – голова болит.

2. Поред присвојног значења у синтагмама типа лошадиное копыто, коровье молоко, медвежья берлога односни придеви образовани од именица које означавају животиње могу да граде, најчешће уз именице глаголског или придевског порекла, синтагме са значењем поређења: кошачья походка – походка, как у кошки, собачья жизнь – жизнь, как у собаки.

3. девербативни придев: глагол у саставу односне реченице

Код највећег дела девербативних придева очигледан је и творбени, и значењски паралелизам с односним придевима. Најчешће значење девербативног придева је значење намене, циља, сврхе (плавательный бассейн – бассейн для плавания; проездной билет – билет для проезда):

строительный материал – материјал који служи за грађење; строительный факультет – факултет на ком се учи, студира грађевина, строительный сезон – доба године током ког се врше грађевински радови, строительная площадка – место на ком се врше грађевински радови

Неки девербативни придеви могу бити доведени у мотивациону везу како с глаголом (бродяжничать), тако и са именицом (бродяга): бродяжнический образ жизни – образ жизни, как у бродяг, па се експлицира и поредбено значење.

издательский тон, наплевательское отношение, колдовской прием, жульнический поступок

Важну групу девербативних придева представљају они у чијем се значењу садржи и додатна у односу на мотивни глагол компонента могућности, способности, склоности, уобичајености: ворчливый (тот, кто/который ворчит, склонный ворчать), задиристый (склонный задира́ть), скрипучий (тот, что/который скрипит, который скрипит).

4. Услед далеко развијенијег система партиципа у руском језику и досад се у литератури, приручницима и уџбеницима намењеним носиоцима српског језика стављао акценат на могућност замене партиципских конструкција зависном релативном реченицом, те се ми детаљније овом темом нећемо бавити.

Обратићемо пажњу само на руске еквиваленте српских радних глаголских придева на -л- који могу имати и партиципску функцију.

У највећем броју случајева (на то указује и истраживање О. Брајичић 1982) српском радном придеву на -л (тј. -о у мушком роду ј. неодређене промене) одговара руски активни партицип прошлог времена (опало лиши́е – опавшие лис-

тја, разбуктала ватра – разгоревшии́йся огонь, прецветале јабуке – отцвети́шие яблони).

*И у својој смрти Васа, не ретко, осети задовољство што је нестао пре но што су вођи првог устанка, **оболе́ли од власти и од злости**, стали да раде један другом о глави, иако је у почетку изгледало да су сложени колико и храбри а изнад свега да су одани један другоме. – заболевши́е властью и злостью*

6. Закључак.

Намера нам је била да у овом раду покажемо могућност спајања творбе речи и синтаксе. Синтаксичка деривација управо представља такву додирну област ових двеју језичких дисциплина: говорећи о творбеном аспект, упућени смо и на синтаксички, и обрнуто. Указали смо и на то које би конкретне творбено-синтаксичке моделе требало заступити у граматичким приручницима за руски као страни, а који би актуелизовали постојеће знање из морфологије, творбе речи и синтаксе.

ЛИТЕРАТУРА

- Арутюнова Н. Д. *Предложение и его смысл*, Москва, 1976, с. 383.
- Белић Александар. *Опи́та лингвистика. О језичкој природи и језичком развиту. Књига I и II*, Београд, 1998, стр. 590.
- Брајичић Олга. *Функција синонимиче партиципских конструкција и адноминалних односних реченица у руском и српскохрватском књижевном језику*, Београд, 1982, стр. 526 (докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду).
- Вићентић Биљана. Конструкције са фазним глаголима и девербативним именицама у руском и српском језику // *Славистика*, Београд, 2008, XII, стр. 250–257.
- Золотова Г. А. *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*, Москва, «Наука», 1982, 367 с.
- Золотова Г. А., Онипенко Н. К., Сидорова М. Ю. *Коммуникативная грамматика русского языка*, Москва, 1998, 524 стр.
- Курилович Е. *Очерки по лингвистике*, Москва, 1962, 454 стр.
- Марић Биљана. *Синтаксичка деривација у савременом руском књижевном језику у поређењу са српским*. Докторска дисертација, Београд, 2010.
- Марић Биљана. Именица и глагол у синтаксичкој деривацији: десупстантивни глаголи у руском у поређењу са српским језиком // *Филолошки преглед*, Београд, 2009, 36, 3, стр. 75–86.
- Марић Биљана. Деадјективни глаголи у светлу синтаксичке деривације (у руском у поређењу са српским језиком) // *Славистика*, Београд, 2010, 14, стр. 116–125.
- Мельчук И. А. *Курс общей морфологии, том II, ч. вторая: Морфологические значения*, Москва-Вена, 1998, с. 543.

Розенталь Д. Э. *Русский язык. Управление в русском языке. Практическая стилистика*, Москва, 2005, с. 751.

Русская грамматика АН СССР, Москва, 1980.

Современный русский язык, под ред. В. А. Белошапковой, Москва, 1989.

Тополинска Зузана. *Полски-македонски. Граматичка конфронтација. 6. Синтаксичка деривација*, Скопје, 2003, 191 стр.

Биљана Марич

СИНТАКСИЧЕСКАЯ ДЕРИВАЦИЯ: МОСТ МЕЖДУ СЛОВООБРАЗОВАНИЕМ И СИНТАКСИСОМ

(в русском языке в сопоставлении с сербским)

Резюме

В работе указывается на связи между двумя языковыми системами: словообразовательной и синтаксической в русском и сербском языках. Исследуя синтаксические последствия транспозиции трех основных частей речи (имен существительных, глаголов и имен прилагательных) в какую-то иную основную часть речи, мы актуализируем данный аспект изучения языковых единиц. Наше намерение показать, насколько такой подход ценен в изучении иностранного языка, а именно: в овладении единицами обоих уровней и в связывании их с целью усовершенствования речевых компетенций, навыков письменной речи итп.